

FRONS

BLAD VOOR LEIDSE CLASSICI

DE KLASSIEKEN IN DE LAGE LANDEN

De Klassieken in de Lage Landen

De Klassieken in de Lage Landen

Frons, blad voor Leidse classici

1980-2020

Onder redactie van:

Erik-Jan Dros

Michiel Ris

Louise van der Vlugt

Colofon

Lustrumfrons 41.2, februari 2021

Dit nummer is gepubliceerd ter gelegenheid van het achtste lustrum van *Frons, blad voor Leidse classici*.

Lustrumredactie

Erik-Jan Dros
Michiel Ris
Louise van der Vlugt

Vaste redactie

Erik-Jan Dros
Odile de Jong
Marijke van Kempen
Maura Martens
Benjamin Plomp
Jildou de Regt
Michiel Ris
Bob van Velthoven
Charlotte van der Voort

Hoofdreductie

Thom van Leuveren
Hubert Mooiman
Perry Nicolaas
Louise van der Vlugt

Vormgeving

Louise van der Vlugt

Omslagontwerp

Jessy Rensink (jessyrensink.com), naar het schilderij *Venus en Amor* van Jacob de Gheyn II, 1605-1610. Rijksmuseum Amsterdam.

Gedrukt door BoekenGilde te Enschede.

Tarieven

Jaarabonnement: €12,00 voor een regulier abonnement; €6,00 voor leden van Sophia Aeterna. Digitaal jaarabonnement: €6,00 voor een regulier abonnement; €3,00 voor leden van Sophia Aeterna.

Contributie kan worden overgemaakt op NL41 INGB 0005 297228 t.n.v. Sophia Aeterna Leiden. Abonnees ontvangen per collegejaar vier afleveringen van *Frons*.

Het is mogelijk om losse nummers van *Frons* na te bestellen. Een los nummer kost €3,00. Deze lustrumuitgave kost €7,00.

Adverteren

Indien u interesse hebt om te adverteren, kunt u contact opnemen met de hoofdredactie. De tarieven zijn als volgt:

Enmalig: halve pagina €20,00; hele pagina €30,00; achterpagina €35,00.
Jaargang: halve pagina €50,00; hele pagina €75,00; achterpagina €85,00.

Contactgegevens

Frons (GLTC)
Arsenaalstraat 1
2311 CT Leiden
fronsleiden@gmail.com

Inhoudsopgave

Voorwoord <i>De lustrumredactie</i>	7
De <i>Fossa Drusiana</i> <i>Marga Kuijpers</i>	10
<i>Castellum</i> in de achtertuin <i>Thirza Vis</i>	15
Rijke Hollandse grond <i>Peter Smits</i>	18
<i>Limes Litteratus</i> <i>Tom Hazenberg</i>	22
Geen sterveling overtreft de Friezen in dapperheid of trouw <i>Lisanne Ledegang</i>	28
Quintus naar het noorden <i>Mick Lammers</i>	34
Meer dan een schoolversje alleen <i>Els Rose</i>	41
Middeleeuwse bibliofielen <i>Marijn Taal</i>	46
De eerste Nederlandse encyclopedie van antieke kennis <i>Thom van Leuveren</i>	52
Een schoorvoetende doorbraak <i>Jef Schaeps</i>	59
Ganymedes: <i>gay icon</i> of gelovige ziel? <i>Eric Boot</i>	64
Hoeveel?! <i>Daan Mulder</i>	72
In de <i>studiolo</i> van Petrus Forestus <i>Frits Naerebout</i>	74
De Leidse π <i>Steven Tijms</i>	78
Rubens en Herodotus <i>Han Lamers</i>	85

Jan Six I en het Hollands classicisme <i>Diederik Burgersdijk</i>	93
Dit is Halmaas letter geweest <i>Erik-Jan Dros</i>	102
Met een Leids doctoraat op zak in 1755: wat nu? <i>Philip Muijtjens</i>	106
Klassieke archeologie in de Lage Landen <i>Ruurd Binnert Halbertsma</i>	111
De muntcollectie van de Leidse universiteit in de 19 ^e eeuw <i>Liesbeth Claes</i>	117
Vaders en zonen <i>Bram van der Velden</i>	124
Het ‘wereldtaalvraagstuk’: Latijn of Esperanto? <i>Bas van Bommel</i>	136
<i>Inter spem et metum</i> <i>Wieke Snoeij</i>	142
Klaagzangen in een autosloperij <i>Mieke Koenen</i>	147
(On)verantwoord metrum? <i>Michiel Ris</i>	154
Wat is er aan de hand met Socrates? <i>Ben Maandag</i>	161
<i>Frons</i> : veertig jaar kritisch gebladerte <i>Erik-Jan Dros</i>	164

De muntcollectie van de Leidse universiteit in de 19^e eeuw

Een tastbare getuige van de Klassieke Wereld?

Liesbeth Claes

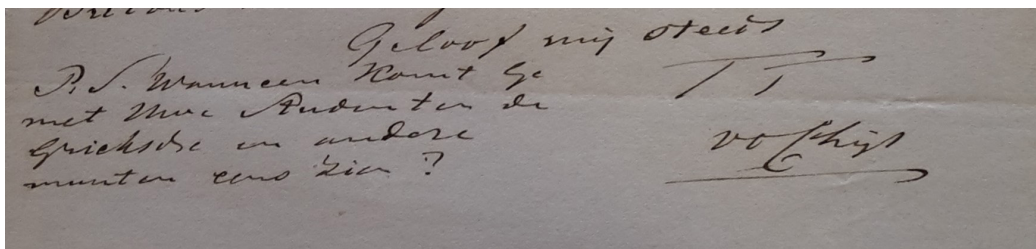
PS: Wanneer komt Ge met Uwe Studenten de Grieksche en andere munten eens zien?

In 1865 voegde Pieter Otto van der Chijs, professor *extraordinarius* Penningkunde, deze *post scriptum* toe aan zijn brief gericht aan W.G. Pluygers (1812-1880).² Deze laatste was in 1862 professor Klassieke Archeologie aan de Leidse universiteit geworden en had als leeropdracht om te doceren in de Griekse en Latijnse Oudheden.³ De uitnodiging is getuige van een hernieuwde inzet van Van der Chijs om de academische muntcollectie te Leiden onder de aandacht te brengen van zijn collegae, studenten en het grote publiek (afb. 1). Een paar jaar eerder publiceerde Van der Chijs het lijvige overzichtsartikel *Het Munt- en Penningkabinet der Leidsche Hoogeschool in 1867*, verschenen in de *Revue Belge de Numismatique et le Sigillographie*.⁴ Van der Chijs zou verschillende afdrucken van dit artikel verzonden hebben naar bevriende penningkabinetten over de gehele wereld. Het artikel was niet enkel een voorsmaakje van wat bezoekers konden komen bekijken in het Academische Penningkabinet, het gaf

toekomstige bezoekers ook praktische informatie, zoals over de trein. Met dit relatieve nieuwe vervoersmiddel konden bezoekers van het gehele Europese vasteland relatief makkelijker dan voorheen naar Leiden reizen. In een latere Nederlandse vertaling van dit geschrift, dat postuum gepubliceerd werd, lezen we ook dat een custos aangesteld was om deze bezoekers te ontvangen en dat elke weekdag tussen 12 uur en 3 uur.⁵ Zo'n bezoek aan het penningkabinet bleek ook een echte uitstap, al dan niet gecombineerd, want het wordt in enkele reisgidsen uit die tijd aangehaald.⁶

Hoe kwam de universiteit aan deze munt- en penningcollectie en wat was het aanvankelijke doel ervan?

Voordat Van der Chijs hoogleraar in deze numismatische wetenschap werd, was hij een protegé van de Leidse professor Klassieke Archeologie Caspar Reuvens (1793-1835). In 1827 ging hij mee als wetenschappelijke assistent bij Reuvens' opgraving van het *Forum Hadriani* te Arentsburg (Voorburg). Aan de Leidse universiteit was Van der Chijs aanvanke-

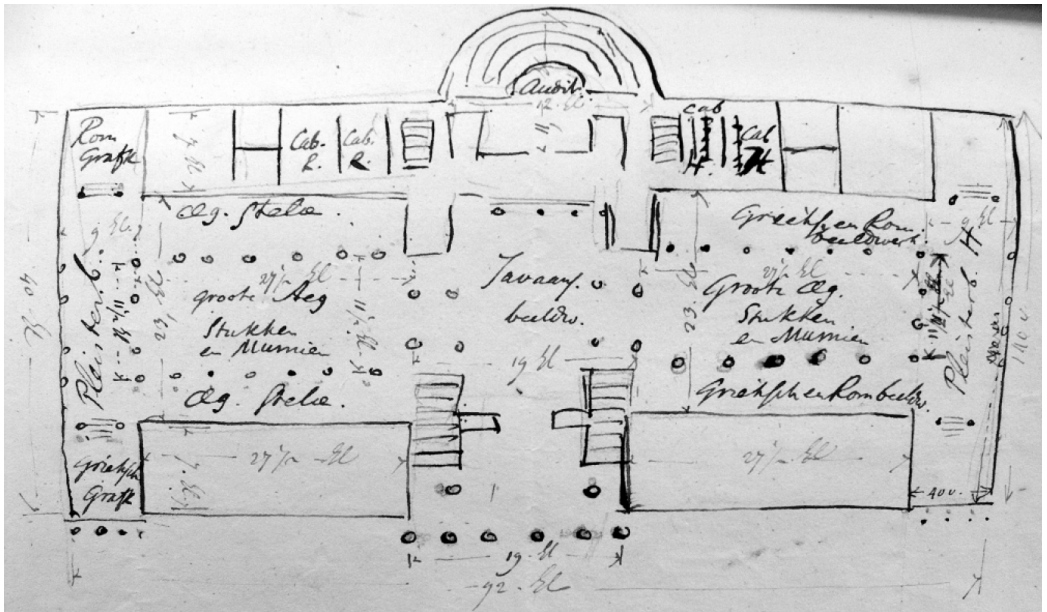

Afb. 1: Brief van P.O. van der Chijs aan W.G. Pluygers, verstuurd op 28 januari 1865.¹

lijk gestart met een studie in de klassieken. Tijdens deze studie ontwikkelde hij interesse voor de nieuwe wetenschapstak van de archeologie en hij volgde bij Reuvens het college *Het nut en belang van de numismatiek*.⁷ Voor Reuvens was het linken van de archeologie met de geschiedenis van de oudheid de combinatie van het beste van twee werelden, en volgens hem waren antieke munten daarvoor een ideaal middel.⁸ In zijn colleges gebruikte Reuvens zijn eigen muntcollectie. Het bezit van zo'n educatieve collectie was op zich niet bijzonder uniek toen, menig docent en hoogleraar, maar ook artsen, juristen en geestelijken hadden in die tijd een eigen private verzameling van antiquiteiten, archeologische objecten, etsen, mineralen, schelpen, fossielen en andere wetenschappelijke curiositeiten, die al dan niet gebruikt werden voor educatieve doeleinden.⁹ Reuvens in het bijzonder blijkt geïnspireerd te zijn door de Duitse wetenschapper Ch.G. Heyne, bij wie hij in zijn jongere jaren archeologische colleges had gevolgd te Göttingen. Heyne was één van eersten die een universitair kabinet van oudheidkundige objecten aanlegde, zodat hij deze objecten, zoals munten, (pleisteren) standbeelden en zelfs twee mummies, kon aanwenden in zijn archeologische en oudheidkundige colleges.¹⁰ Reuvens volgde dit voorbeeld, waarbij hij de aanleg van een Archeologisch Kabinet voor educatieve doeleinden combineerde met de ambitie om deze collectie om te vormen in een nationale museuminstelling met internationale allure, naar voorbeeld van onder andere het British Museum, dat hij een paar keer bezocht.¹¹ Rond 1827 schetste Reuvens zelfs een plattegrond van zijn ideale visie voor deze collectieopstelling, waarbij het auditorium een prominente plaats innam (afb. 2).

Reuvens' muntcollectie blijkt aanvankelijk in dit Archeologisch Kabinet ondergebracht te zijn, wat gehuisvest was in een pand in de Houtstraat.¹³ Voor Reuvens' professoraat zou de Leidse universiteit al een muntverzameling gehad hebben. Deze collectie van "Antique penningen der Leidse Universiteit" stond onder de verantwoordelijkheid van de curatoren van de Academische bibliotheek. Het was in de jaren vijftig van de achttiende eeuw dat deze collectie was aangelegd door graaf Bentinck, en deze was daarna uitgebreid door verschillende legaten. Bij Reuvens' aanstelling aan de Leidse universiteit blijkt het beheer van deze collectie ook onder Reuvens' verantwoordelijkheid te zijn gekomen.¹⁴

Reuvens' eigen muntcollectie start met een aankoop van een kleine, maar kwaliteitsvolle verzameling Griekse, Romeinse en Oosterse munten van zijn voormalig collega aan de universiteit van Harderwijk, professor B. Nieuhoff. Reuvens breidde zijn muntcollectie uit met enkele plaasterafgietsels van munten uit het British Museum. Van der Chijs zou later noteren in zijn artikel *Het Munt- en Penningkabinet der Leidsche Hoogeschool* dat het Academische Penningkabinet weinig Keltische munten uit Brittannië uit de pre-Romeinse tijd in zijn bezit had, maar dat de door Reuvens' meegebrachte pleisterkopieën uit het British Museum een perfect substituut waren.¹⁵ Daarnaast deed Reuvens ook occasioneel een muntaankoop en kreeg hij ook een legaat van Republikeinse Romeinse munten. Deze waren geschonken door J.O. Arntzenius, ook een voormalig collega van Reuvens te Harderwijk. Ten slotte werden enkele duizenden zwavelafdrukken van antieke munten, ooit gemaakt door de gerenommeerde Franse numismaat

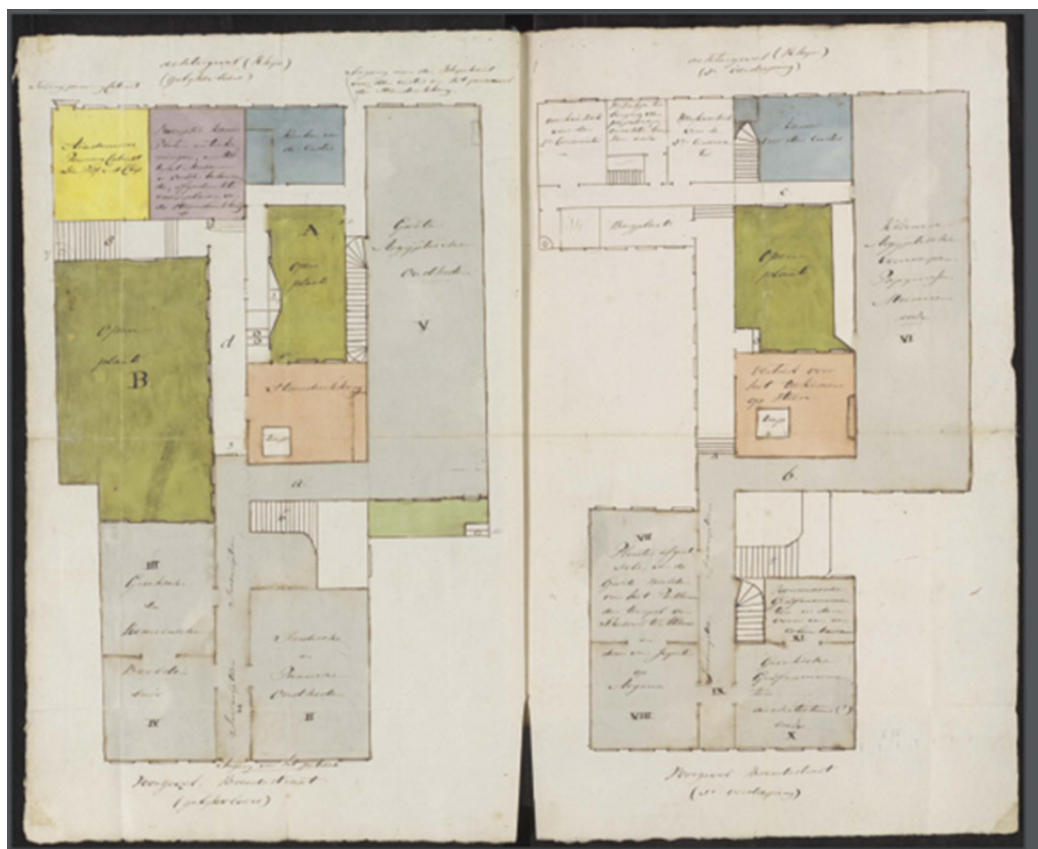
Afb. 2: Plan door Reuvens.¹²

Théodore Mionnet, ter beschikking van zijn numismatische onderwijs gesteld door het Koninklijke Muntkabinet in Den Haag. Volgens Reuvens kon hij via deze muntverzameling zijn studenten introduceren tot de studie van de antieke materiële cultuur.¹⁶ Naast enkele andere schenkingen en legaten van munten uit latere tijden blijken de meeste van deze muntverzamelingen na de dood van Reuvens ondergebracht te zijn in het Leidse Academische Penningkabinet.¹⁷

Na de plotse dood van Reuvens in 1835 wordt het Leidse Academische Penningkabinet als een aparte instelling ondergebracht in het Museum van Oudheden. Dit Academische Penningkabinet bevond zich achterin het Gebouw der Oudheden, toen gelegen aan de Breestraat 18. Het Penningkabinet had ook een eigen ingang die je via de Boommarkt kon nemen, zoals je op de bijgevoegde plattegrond kunt aflezen (afb. 3).¹⁸ Van der Chijs werd directeur van dit Penningkabinet en werd

verheven tot professor *ordinarius* in de Penningkunde aan de Leidse universiteit.²⁰ In een schets van C. Leemans, een andere oud-student van Reuvens en diens opvolger als nieuwe directeur van het Museum van Oudheden, zien we hoe het Penningkabinet zoals Conrad het in één van zijn brieven aangeeft “voorlopig in één der vertrekken van het Museum der Oudheden wordt geplaatst.”²¹

Een tijdje na zijn aanstelling als buitengewoon hoogleraar lezen we in de *Leidse Courant* dat Van der Chijs beschikbaar is om colleges in de algemene Numismatiek te doceren aan geïnteresseerden, en dat op alle dagen en alle uren.²² Leidse studenten konden jaar in, jaar uit beroep doen op dit college-aanbod. In zijn latere necrologie, geschreven door Van der Chijs’ opvolger, J.F.G. Meijer, blijkt er ook een syllabus van deze cursus teruggevonden te zijn, getiteld *Inleiding tot de Numismatische Lessen bij den Cursus van 1846-1847*.²³ Deze syllabus blijkt echter verloren te

3 ↑

↓ 4

Afb. 3: Plattegrond Gebouw der Oudheden in de Breestraat 18, getekend door C. Leemans in een brief aan de curatoren van de Leidse universiteit.¹⁹

Afb. 4: Münzkabinett Wien.³⁰

zijn. Er is geen bron die aangeeft dat Van der Chijs deze colleges in de jaren vijftig en zestig van de negentiende eeuw nog doceerde. De laatste vermelding in de *Leidse Courant* geeft aan dat Van der Chijs zijn colleges numismatiek aanbood elke maandag en donderdag om 1 uur.²⁴

In 1842, stortte Van der Chijs zich op een groot onderzoeksproject toen hij de prestigieuze prijsvraag van het Tweede Wetenschappelijke Teylers Genootschap won. De prijsvraag was gericht op een vernieuwende wetenschappelijke studie naar de middeleeuwse muntslag in de Nederlanden. In dit project stak Van der Chijs veel tijd en energie. Zelfs tijdens zijn vakanties reisde hij door de Nederlandse provincies om munttypes te verzamelen en te beschrijven voor zijn studie.²⁵ Dit project, waarvoor hij in 1846 zijn prijsmedaille kreeg, voltooide hij uiteindelijk in 1866 met de uitgave van negen verschillende volumes onder de serietitel *De munten der Nederlanden van de vroegste tijden tot aan de Pacificatie van Gend* [sic] (1576). Gedurende deze periode blijken er ook soms problemen te zijn over praktische aangelegenheden, zoals de sleutels van het gebouw, (de verdwijning van) museale expositiematerialen en de financiën tussen het Penningkabinet en het Archeologische Kabinet.²⁶ Daarnaast waren er ook geschillen over de opzet van de museale collectie. Leemans bleek daarbij vooral aanstoot te nemen aan de aanwezigheid van de vele niet-antieke munten in de collectie van het Academisch Penningkabinet.²⁷ Naast een zeer grote “Nederlandse” muntcollectie had het Penningkabinet tot doel om van elk rijk, land of regio munten te verzamelen. Het al eerder genoemde overzichtsartikel *Het Munt- en Penningkabinet der Leidsche Hoogeschool in 1867* maakt melding van

munten uit alle werelddelen.²⁸ Daarnaast versierde Van der Chijs het Penningkabinet met portretten van tientallen numismaten. Het huidige Münzkabinett te Wenen heeft nog zo’n portretgalerij en maakt daarnaast nog gebruik van antieke vitrinekasten voor de munten. Wellicht geeft dit Weense Muntkabinet een illustratie van hoe we het negentiende-eeuwse Penningkabinet te Leiden zouden kunnen inbeelden (afb. 4).²⁹

Toen Van der Chijs stierf in 1868 telde het Leidse Academische Penningkabinet 16.000 munten en penningen.³¹ Van der Chijs zou zichzelf behendig hebben gemaakt om elke diplomatieke en consulaire betrekking, collega of wetenschappelijke kennis, of zelfs bezoekers te overtuigen om (hun) munten te schenken aan het Penningkabinet.³² Latere bronnen geven aan dat Van der Chijs het Penningkabinet beschouwde als “een mozaïek” van grote en kleine munten, waardevolle en minder waardevolle. Door het samenvoegen van al deze individuele munten kon een onderzoeker een overzicht krijgen van de politieke en monetaire geschiedenis van rijken en staten en zelfs maatschappelijke ontwikkelingen ontdekken.³³ Deze methodologische aanpak was ook al geopperd door Reuvens en het blijkt dat Van der Chijs deze theorie van zijn leermeester in praktijk had kunnen brengen door middel van “zijn” penningkabinet.³⁴

Wellicht had Van der Chijs dit ook voor ogen toen hij in 1865 de archeologiestudenten van professor Pluygers uitnodigde om die “Grieksche en andere munten” te komen bekijken in het Penningkabinet. Geen individuele munten, maar een onderbouwd verhaal van munten die de geschiedenis van de Griekse stadstaten uitbeelden. Het was al jaren geleden dat de Leidse universiteit nog een professor

archeologie had gehad, wellicht wierp Van der Chijs zich op om het gedachtegoed van Reuvens door te geven. Of Pluygers het Academische Penningkabinet bezocht met zijn studenten is niet bekend. Er is geen retourbrief, noch een ander bewijs voor een bezoek teruggevonden.

Liesbeth Claes is universitair docent Oude Geschiedenis aan de Leidse universiteit en numismatisch specialiste. Haar onderzoek richt zich op vraagstukken rond de muntcirculatie in het Romeinse Rijk. In kader van haar onderzoek werkt ze samen met het Coin Hoards of the Roman Empire-project van de Universiteit van Oxford. Daarnaast is ze geïnteresseerd in de geschiedenis van de numismatische wetenschap in de Lage Landen, waaruit dit artikel is gevloeid.

¹ Universiteitsbibliotheek Leiden, *Archief Leidse Universiteit*, BA1 M 16.

² Universiteitsbibliotheek Leiden, *Archief Leidse Universiteit*, BA1 M 16. P.O. van der Chijs aan W.G. Pluygers, 28 januari 1865.

³ Leidse Hoogleraren vanaf 1575: Willem George Pluygers, <https://hoogleraren.leidenuniv.nl/id/1939>, 16-12-2020.

⁴ P.O. VAN DER CHIJS, 'Notice dus le Cabinet Numismatique de l'Université de Leyde', *RBN*, XVIII (1862) 360-395 en 480-505.

⁵ P.O. VAN DER CHIJS, *Het Munt- en Penningkabinet der Leidsche Hoogeschool in 1867* (Leiden 1867). Cf. L. CLAES, 'Coins in the Classroom: Numismatic Education at Universities in the Netherlands', *JMP*, 105 (2018) 11.

⁶ A.J. VAN DER AA, *Handboekje voor de reizigers door ons vaderland* (Amsterdam 1949) 139-140; J.M.E. DERCKSEN, *Korte beschrijving van Leiden: wegwijzer voor vreemdeling en stadgenoot* (Leiden 1874) 10.

⁷ J.F.G. MEIJER, 'Levensbericht van Dr. Pieter

Otto van der Chijs', *Handelingen der algemeene vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden* (1869) 216-238, aldaar 219.

⁸ RMO, *Museumarchief*, ARA inv. 4 17.1.1/2, Reuvens tot koning Willem I, Leiden 29-03-1826. Cf. R.B. HALBERTSMA, *Scholars, Travelers and Trade. The pioneer years of The National Museum of Antiquities in Leiden, 1818-1840* (Londen/New York 2003) 26-27; M.H.E. HOIJTINK, *Caspar Reuvens en de Musea van Oudheden in Europa* (1800-1840). (Dissertatie) (Universiteit van Amsterdam 2009) 4. De correspondentie in het museumarchief is digitaal te raadplegen via <https://www.rmo.nl/onderzoek/museumarchief/>.

⁹ J.A. BRONGERS, *Een vroeg begin van de moderne archeologie. Leven en werken van Cas Reuvens (1783-1835). Documentatie van een geleerden-leven*, Nederlandse Archeologische Rapporten 23 (Amersfoort 2002) 38-39.

¹⁰ HOIJTINK (2009: 8-10).

¹¹ HALBERTSMA (2003: xi); HOIJTINK (2009: 48 en 62-70); M.H.E. HOIJTINK en G.J. VAN WIJNGAARDEN, 'Museumarcheologie: nieuw perspectief voor oude verzamelingen', *TMA*, 41 (2009) 1-2.

¹² Museumarchief RMO, uit: HOIJTINK en VAN WIJNGAARDEN (2009: 2).

¹³ Hoijtink (2009: 76-77); RMO, *De Beeldencollectie uit de Klassieke Oudheid*, <https://www.rmo.nl/museumkennis/geschiedenis-en-collectie/de-klassieke-beeldencollectie/>, 20-11-2020.

¹⁴ VAN DER CHIJS (1867: 27-28); J. DIRKS, 'Reclame' van "Het munt- en penningkabinet der Leidsche Hoogeschool in 1867 door P.O. van der Chijs" (plaats van uitgave onbekend 1868) 1-4, aldaar 3. Van der Chijs meldt echter dat niet alle curatoren het goed meenden met de bewaring van deze munten en deze zelfs thuis zogenaamd "bewaarden".

¹⁵ VAN DER CHIJS (1867: 44).

¹⁶ BRONGERS (2002: 65; 83).

- ¹⁷ VAN DER CHIJS (1867: 29); BRONGERS (2002: 147).
- ¹⁸ VAN DER CHIJS (1867: 2). Het exacte adres was Boommarkt 5.
- ¹⁹ RMO, *Museumarchief 1818-1923*, 12-01-1836, nr. 4.
- ²⁰ Leidse Hoogleraren vanaf 1575: Pieter Otto van der Chijs, <https://hoogleraren.leiden-univ.nl/id/434>, 16-12-2020.
- ²¹ RMO, *Museumarchief 1818-1923*, C. Leemans aan Curatoren Leidse Hogeschool, 12-01-1836, nr 4; C. Leemans aan Curatoren Leidse Hogeschool, 24-09-1836, nr. 29.
- ²² *Leidse Courant*, 16 juli 1838: www.leiden.courant.nu, 2-12-2020.
- ²³ MEIJER (1869: 223; 225).
- ²⁴ *Leidse Courant*, 22 juli 1846: www.leiden.courant.nu, 2-12-2020.
- ²⁵ DIRKS (1868: 1); MEIJER (1869: 224-227); CLAES (2018: 8-11).
- ²⁶ HALBERTSMA (2003: 145). Cf. RMO, *Museumarchief 1818-1923*, C. Leemans aan P.O. van der Chijs, 24-04-1849 nr.22; P.O. van der Chijs aan C. Leemans, 25-04-1849, nr. 19; C. Leemans aan P.O. van der Chijs, 25-04-1849, nr. 25.
- ²⁷ HALBERTSMA (2003: 145). De kiem van dit dispuut lag bij Reuvens, die voor ogen had de antieke wereld te plaatsen in een globale historische context, zie in bijzonder de aanwezigheid van de Javaanse beelden in Reuvens ideale museumopstelling (afb. 2). Cf. HOIJTINK (2009: 54-55); HOIJTINK en VAN WIJNGAARDEN (2009: 2).
- ²⁸ Ook antieke munten die gevonden waren te Nederland, per toeval of door georganiseerde opgravingen, werden door Van der Chijs vermeld. Opmerkelijk is dat de munten uit Arentsburg (Voorburg), de opgraving van Reuvens waar Van der Chijs zelf bij betrokken was, niet vermeld worden. Mariëlle Bulsink, de bibliothecaris en archivaris van het RMO archief geeft aan dat deze munten wel gearchiveerd zijn (onder de nummers AR 1174a tot en met AR 1174mm) en dat er een groot deel ervan zich nog steeds in het RMO bevindt. Archiefonderzoek zou meer opheldering kunnen brengen over de archivering en de opname in de RMO collectie van deze munten, maar de coronacrisis verhinderde me dit verder uit te zoeken.
- ²⁹ Op deze foto ontbreken echter de muntkasten waarin het gros van de munten moeten bewaard zijn. In een brief van C. Leemans aan P.O. van der Chijs bij de opstart van de Archeologische en Penningkabinetten wordt aangegeven dat Reuvens 5 penningkastjes had verkregen, en dat de custos 191 kartonnetjes hierbij vervaardigd had. Cf. RMO, *Museumarchief 1818-1923*, C. Leemans aan P.O. van der Chijs, 24-09-1836, nr. 29.
- ³⁰ Kunst Historisches Museum Wien, <https://www.khm.at/en/>, 16-12-2020.
- ³¹ DIRKS (1867: 1); MEIJER (1869: 233). Van der Chijs ligt begraven op de begraafplaats aan de Groenesteeg in Leiden (grafvak F, nr. 242).
- ³² DIRKS (1867: 1); MEIJER (1869: 232-233).
- ³³ DIRKS (1867: 2). Cf. VAN DER CHIJS (1867: 5-20).
- ³⁴ CLAES (2018: 9-11).

